

KUSTBON

FÖRBINDELSELÄNK
FÖR ESTLANDS
SVENSKAR

NR 1 ÅRGÅNG 48
Mars 1991

Glad påsk

Vy av gård i Kärrslätt by på Ormsö. Foto från 1937, överlämnat till SOV av Jutta Holst

Förbindelselänk för Estlands svenskar

Utgiven av kulturföreningen

SVENSKA ODLINGENS

VÄNNER

Ansvarig utgivare:

Sven Salin

Redaktör:

Thomas Lorentz

Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned

11342 Stockholm

Tel. 32 48 78

Kustbons & SOV:s postgiro

35 13 11-6

1991 utkommer Kustbon med
fyra nummer

Prenumerationspris 175 kr

Dödsannonser 200 kr

Övrig annonsering:

1/1 1000:- 1/2 580:-

1/4 350:- 1/8 200:-

ISSN 0345-6706

**ÖPPETTIDER i SOV:s och
KUSTBONS expedition
måndag - torsdag 09.00-14.00
(juli månad stängt)**

PRODUKTION:

STURE ROOS REKLAM & TRYCK AB 1990

INNEHÅLL

Estlands sak är vår av av Sven Salin	2
Ingeborg Pöhl-Andersen, 1991 års kulturstipendiat av Thomas Lorentz.	3
Något om estlandssvensk allmogearkitektur av Jutta Holst.....	4
Svenska Odlingens Vänners årsberättelse	9
Nya fakta om Martin Luther av Erik Schmidt – med kommentar av Harald Luther.....	12
Om resor till Estland av Elin Ahlberg – Storholm	14
En resa till Ormsö sommaren 1990 av J. Einar Ahlström	15
Upprop, Meddelanden.....	15
Familjenytt, Dödsannonser	17
Bemärkelsedagar	18

Estlands sak är vår

Den senaste tidens händelser i Vilnius och Riga har upprört en hel värld. Med bestörtning och avsky har folk reagerat på TV-bilderna där ryska soldater med maskingevär och stridsvagnar gick till angrepp på värnlösa människor som ville skydda sitt lands parlament, institutioner och TV-hus. I Estland har det ännu inte kommit till direkta sammanstötningar mellan militär och civila, men vissa provokationer har förekommit. Läget är mycket spänt inför den folkomröstning som skall äga rum i början av mars.

Om Sovjetunionen hade räknat med att händelserna i Baltikum skulle passera obemärkta i skydd av de storpolitiska händelserna och kriget vid Persiska Viken, har man uppenbarligen räknat fel. Både president Bush och statsminister Carlsson har fördömt det sovjetiska agerandet i mycket kraftfulla ordalag. Ledande politiker i hela världen har reagerat mycket starkt över händelserna i Baltikum. Även Rysslands president Jeltsin har tagit avstånd från det sovjetiska ingripandet. Frågan har även tagits upp i Nordiska Rådet, EG-kommissionen och i FN. Sveriges regering och riksdag har skickat delegationer till Baltikum och inbjudit politiker från de baltiska republikerna till toppmöten i Stockholm.

Vid Norrmalmstorgsmötena har vi estlandssvenskar kunnat känna en stark samhörighet med ester, letter, litauer och svenskar med stor sympati för Baltikums frihetssträvanden. Samtliga svenska partiledare och företrädare för Sveriges regering och riksdag har uttalat sitt starka stöd för de baltiska republikernas rätt till frihet och självständighet. Endast de folkvalda parlamenten och regeringarna har legitim rätt att fatta beslut om sina respektive folk

och länder. Det är glädjande att konstatera att det tycks råda fullständig enighet om de baltiska staternas rätt till frihet och självbestämmande, även om det kan råda något delade meningar om hur man skall komma dithän.

För oss estlandssvenskar har den senaste tidens händelser i Baltikum varit särskilt allvarliga bakslag i utvecklingen. Vi har fått uppleva hur gränserna till vårt gamla fädernesland alltmer öppnats för oss. Vi har fått vara med om och fira återinvigningen av Nuckö och Ormsö kyrkor. Vi har fått besöka våra gamla fädernegårdar – eller vad som är kvar av dem. Vi har under de senaste tre åren haft ett livligt utbyte av kontakter och besök mellan Estland och Sverige, mellan Samfundet för Estlandssvensk Kultur och Svenska Odlingens Vänner.

Vi har räknat med att kunna fortsätta dessa kontakter och besök. Vi har stora planer på gång. Närmast skall vi tillsammans med våra vänner i Estland fira 60-årsjubileet av det svenska gymnasiet i Hapsal. I sommar åker en stor grupp över till Runö för att vara med om invigningen av en ny orgel i Runö kyrka. Vi hoppas också i sommar få besöka Rågöarna, Nargö och Odinsholm för att hålla minnesgudstjänster på kyrkogårdarna.

Vi får därför inte låta oss nedslås av det som just nu händer i Baltikum. Vi måste fortsätta att kämpa för Estlands – och hela Baltikums frigörelse, fortsätta att demonstrera på Norrmalmstorg och ge våra vänner på andra sidan Östersjön allt vårt stöd. Vi måste fortsätta att besöka Estland – många vittnen från väst kan ha en avhållande effekt på Sovjetmilitären. Vi måste också fortsätta att bjuda in våra vänner i Estland till Sverige – till några dagars

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU

ROOSTA CAMPING

Utbyggnad av campingen, etapp 2, pågår för fullt. Vi bygger nu ytterligare 4 stugor, varav 2 är handikappanpassade enligt svenska normer. Vidare pågår arbete med restaurang- och konferensbyggnaden.

Restaurangen har plats för 50 sittande gäster. Invigning av de nya stugorna och restaurangen sker midsommaraftonen 1991. Mindre inomhusarbeten på konferensbyggnaden kvarstår då, men vi öppnar anläggningen 1/8 1991.

Området är mycket barnvänligt med härlig sandstrand för bad och fiske.

Ni kan spela minigolf och tennis, hyra båtar för rodd och fiske, likaså bilar och cyklar, barnen kan leka i lekparken.

I priset ingår sänglinne och handdukar.

Vidare serverar vi alla våra utländska gäster frukost, även detta ingår i priset.

Vi välkomnar även tältare och husvagnar, eluttag finns. Anläggningen är öppen året runt.

Roosta Camping representeras i Sverige av **NORDISK RESESERVICE**, besöksadress, Engelbrektsgratan 18, Box 260 30, 100 41 Stockholm. Tel. 08 - 791 50 55.

Upplysningar kan även lämnas av undertecknad, adress: Tulpanvägen 4, 742 35 Östhammar. Tel. 0173 - 119 31. Telefax 0173 - 178 35.

ROOSTA CAMPING

Välkommen till
Roosta Camping

Heino Tammerman
Swedest Motel Group

avkoppling från de svåra förhållandena i Estland just nu.

Från Samfundet för Estlandssvensk Kultur har vi fått ett upprop om stöd för Estlands – ja hela Baltikums frihetskamp, ett upprop som uppmärksammas i den svenska pressen och citerats i olika sammanhang. Några rader i detta upprop lyder: "Estland är som en dvärgbjörk som börjar växa på nytt, fast den kläms, trampas och lever i knappa förhållanden. När ett träd blir utrotat, växer det aldrig mera. Estland kommer inte att klara av en ny våg av dödande och deportationer, en ny tid av våld. I så fall försvinner esterna och deras kultur samt svenskarna och den svenska kulturen i Estland tillsammans med dem. Världen måste äntligen förstå att det är en allvarlig fara som hotar oss. – Vi väddar till alla goda människor i världen: ge oss stöd."

Estlands sak är vår, har Sveriges utrikesminister sagt på Norrmalmstorg. Detta måste gälla alldeles särskilt mycket för oss estlandssvenskar, vi som har våra rötter där och nu fått så många nya vänner på andra sidan Östersjön. Låt oss göra Estlands sak ännu mer till vår genom att aktivt delta i esternas och estlandssvenskarnas kamp för frihet, självständighet och demokrati, för ekonomisk och kulturell utveckling, där den svenska kulturen och det svenska språket skall ha en given plats. Vi har fått ett kulturarv med oss från våra förfäder och det är vår skyldighet att se till att detta kulturarv kan föras vidare till nästa generation på båda sidor av Östersjön. Därför är Estlands sak vår.

Sven Salin

SKOLTRÄFF

Rickulbor som gått i Höbring skolor, reservera lördagen den 14 september 1991 på Taxinge slott, ligger mellan Södertälje och Mariefred.

Utförlig annons i nästa nr.

Ingeborg Pöhl-Andersen

1991 års estlandssvenska kulturstipendiat

Årets estlandssvenska kulturstipendium har tilldelats textilläraren Ingeborg Pöhl-Andersen, Ekerö, "för sina insatser inom folklig textilkonst, folkdanser, folkliga sedvänjor med flera områden, insatser som berikat våra kunskaper om estlandssvenskarnas folkliga kulturyttringar och verksamt bidragit till att bevara gamla traditioner".

Ingeborg Pöhl-Andersen är född och uppvuxen på Lilla Rågö. Hon har fått sin utbildning vid Svenska Mellanskolan i Hapsal, vid Kehtna Högre Handarbets- och Hushållsskola samt vid Högre Handarbetsseminariet i Stockholm. Efter skolutbildningen i Estland började hon sitt yrkesverksamma liv som handarbetslärare vid små- och folkskolan på Rågö, men undervisade också i andra ämnen.

Ingeborg Pöhl-Andersen

Efter ankomsten till Sverige hösten 1943 arbetade Ingeborg ett år på Kommittén för Estlandssvenskarna. Under denna tid startade hon också ett danslag med rågöungdom, men ungdomarna skingrades så småningom och danslaget upphörde.

1934 hade Ingeborg varit i Sverige tillsammans med en grupp rågöbor för att visa upp Rågöbröllopsdanser. Inför denna resa hade man även börjat träna på några nästan bortglömda genuina rågöfolkdanser. Dessa danser gjorde hon beskrivning till och då danslaget återuppstod 1966 var det angeläget för henne att lära ut dessa danser innan hon efter ca ett år övergick till annan

verksamhet.

Ingeborg har varit Nordiska Muséet behjälpligt inte bara vid den korrekta presentationen av rågödräkterna utan för hela det estlandssvenska kulturområdet. Sålunda har hon i Muséets skrift "Allmogekulturen i Estland" mycket utförligt redogjort för utseendet av alla estlandssvenska folkdräkter.

Av stor betydelse för det estlandssvenska kulturarbetet har Ingeborg Pöhl-Andersens insatser inom SOV:s bygderåd och arkivgrupp varit. Särskilt när det gäller anskaffande och vård av till folkdräkterna hörande detaljer och andra föremål har hon alltid gått i spetsen. Dels besitter hon stora kunskaper i folkdräktens historiska utveckling, dels har hon helt osjälviskt avsatt större delen av sin tid till att fördjupa dessa kunskaper. Sålunda har hon utfört ett stort arbete med kartläggning och dokumentation av olika estlandssvenska väv-, sticknings- och knypplingsmönster och publiceringen av detta arbete emotes med stor förväntan. Texten i omslaget till den estlandssvenska ordboken är av hennes hand. Hon har varit en av initiativtagarna till de uppskattade tisdagsträffarna på Vikingagatan, där deltagarna bland annat kunnat ta del av gamla mönster, gamla och glömda föreskrifter angående framför allt kvinno- och männdräkterna. Där har förekommit praktiskt utövande av såväl stickning som knyppling och virkning och även bandvävning.

Ingeborg har på senare tid utöver andra uppgifter varit Estlands Friluftsmuseum behjälpligt med beskrivning av det nedrivna hembygdsmuséet på Rågö. Hennes arbete som yrkesverksam textilkonstnär bör även uppmärksammas. Exempel på detta hennes arbete utgör den nyligen, i samband med Ormsö kyrkas återinvigning, färdigställda och överlämnade predikstolsbeklädningen, utförd efter kyrkans ursprungliga modell, som finns deponerad i Historiska Muséet i Stockholm.

Thomas Lorentz

Juta Holst

Något om estlandssvensk allmogearkitektur

Vy över tunet till en gård i Kärrslätt, Ormsö. Fotot taget från boningshuset. Foto från 1924, överlämnat till SOV av Juta Holst

Trots att estlandssvenskarna förlorade sitt fädernesland, har deras rötter bevarats i den historiska traditionen i form av minnen, forskarnas anteckningar och byggnader. Den tidigare, mera omfattande delen av det, som tecknats upp, förvaras i Nordiska Muséet, i Uppsala och i Lund. En del material förvaras också i samlingar i Estniska folkets museum i Tartu, vilka också har anlitats av författaren till föreliggande artikel.

Det äldre materialet har insamlats under 1920-talet fram till sovjetiska maktövertagandet. Särskilt värdefulla är uppgifterna från Rågöarna och Odinsholm, eftersom allmogekulturen där upphörde att finnas till redan vid krigsutbrottet. Tyvärr är dock materialet från Nargö relativt magert.

Trots att den estlandssvenska befolkningen flyttade till Sverige fortsatte insamlandet av uppgifter om deras byggnadskultur i Estland i någon mån under 1950-talets mitt, i mindre utsträckning också på Ormsö och Runö. Under denna tid ansågs Rickul vara det område där gamla kulturtraditioner bevarats bäst.

I detta sammanhang bör påpekas att just under dessa år lades byar öde och tömdes bondgårdar, de möbler som bevarats och var i någorlunda gott skick försvann, kakelugnarna revs ned, allt

fördes bort, ofta till orter bortom Estlands östgräns.

Kolhossystemet bidrog verksamt till att förstöra byggnaderna. I många fall bodde de så kallade hyresgästerna på en gård tills lador och uthusbyggnader eldats upp som vedbränsle. När gården utarmats och jordarna hamnat för fäfot flyttade "hyresgästen" till nästa övergivna bondgård och så vidare.

Snart inleddes en "uppsnygningskampanj": alla äldre byggnader som inte var i gott skick jämnades med marken. Därvid kom olyckligtvis ekonomiska överväganden och subjektiva värderingar att få utslagsgivande betydelse, framförallt den allmänna bristen på byggnadsmaterial och vad som för tillfället politiskt var på modet. Slagord, som att allt gammalt var dåligt och måste avlägsnas, fick en pådrivande olycklig effekt. Under 1950- och 60-talen förstördes allmogebebyggelsen som intensivast, och i de estlandssvenska områdena försvann på sina håll hela byar, som Söderby och Saxby på Ormsö.

Från 1970-talets mitt till 1980-talets början kom insamlingen åter igång, nu huvudsakligen på Ormsö och Runö. Under denna period vistades på sagda platser studenter från högre konstskolan i Reval på fältarbeten. Bodar, fähus och bastur uppmättes och avritades.

Tyvärr är materialet ofta ofullständigt, i ett och annat fall saknas till och med uppgift om gårdsnamnet. Ett betydande arbete utfördes dessutom under flera år på Runö under ledning av den kända arkitekten Leila Pärtelpoeg. Av de flesta byggnaderna finns nu ritningar som förvaras på Estlands folkmuseum.

Många studier har publicerats om estlandssvenskarna och deras materiella kultur. Av olika skäl har flera av dem dessvärre varit oåtkomliga för under-tecknad. I princip har författaren sysslat med detta ämne som hobby och oftast inte särskilt regelbundet. Därför har han i allmänhet varit tvungen att begränsa sig, hålla sig till andras utsagor och ofta inte haft tillfälle att se allt med egna ögon.

Arkaisk träarkitektur är tämligen sällsynt i världen, i varje fall i Europa. Desto mer förvånande är det att det lilla Estland, och därtill speciellt nordvästra Estland med dess små öar, kunnat uppvisa så många olikartade intressanta byggnadstyper. Unikt är också att man där i många fall kan följa byggnadsskickets utveckling under ett par generationer, ofta alltifrån 1900-talets första årtionden.

Ett flertal forskare har gjort anteckningar om byar och gårdstun. Den främste och förste forskaren i estlands-

svenskarnas historia, Carl Russwurm, antecknade i sitt år 1855 utgivna verk "Eibofolke..." att det i de dåtida byarna framför boningshuset fanns ett öppet gårdstun, som hölls rent och prydligt och på vissa håll som på Rågöarna och Odinsholm, var gräsbevuxet, vilket gav ett fräscht intryck. I Nuckö lär gårdstunen har varit upplöjda till potatisåker. Men odlandet av potatis var tämligen nytillkommet och potatissjukdomar försenade dess fortsatta utbredande. Här och där hade man avskilt en täppa från gårdstunet, där odlades krusbär och fruktträd. Russwurm antecknade äppelträd, körsbär, plummon och päron, de sistnämnda särskilt kring Hapsal och på södra delen av Dagö. Ett antal lövträd längs gårdstunets sidor gav skugga, och på gårdsplanen fäst vid ett högt träd fanns en flaggstång med en vimpel.

Ungefär hundra år senare jämförde Gea Troska de estlandssvenska bebyggelseformerna med de estniska, och påpekade de för estlandssvenskarna speciella byformerna trångby, radby (sumbuküla, ridaküla). G. Troska pekar också på hur ofta boningshuset är centralt placerat på gårdstunet, vilket torde bero på att ytterdörrar vette åt boningshusets fram- såväl som baksida. Byggnaderna på gårdstunet ligger på båda sidorna av boningshuset och bildar sålunda två skilda gårdsplaner.

Runöforskaren Ernst Klein har påpekat, att byn Runö bevarat ålderdomliga blandformer mellan sluten och spridd gårdsbebyggelse. Gårdstunet på Runö är egenartat, med en inre gårdsplan, *heimagoarn*, som liksom på andra håll är uppdelad i man- och fägård, där sistnämnda finns i ytterändarna av långhusets hushållsdel och avskild från gårdstunet och gränsande till bygatan. De grönskande träd som omger denna kreatursgård liksom närheten till bygatan visar enligt Klein att man sökt avgränsa gården – gårdstomterna låg tätt intill varandra.

Tätt intill varandra ligger även än i dag gårdstomterna i Diby på Ormsö. Den mäktiga ladugården, byggd av stora granitblock, ligger vid bygatan och skuggar hela gårdstunet; boningshuset däremot ligger på själva tunet, ofta i

dess bakre del. Också i de andra byarna på Ormsö ligger gårdens övriga byggnadsbestånd framför mangårdsbyggnaden. På Ormsö öppnades dörrarna på den äldre tredelade mangårdsbyggnaden med *bakse* enbart mot husets framsida. Senare, på 1920- och 1930-talet byggda boningshus, hade en representativ glasveranda, medan vardagsingången låg på husets gavel- eller baksida.

Den centrala bygganden på alla gårdstun var *mangården*. Medan på estniskt område ännu in på 1920- och 1930-talet den förhärskande byggnadstypen var rian, sammanbyggd med loge, stuga och kammare, var i de estlandssvenska

att det aldrig funnits något fristående kök. I rummet stod spisen framför brödugnen, som hade valvet murat av stenar och var öppen bara mot framsidan. På 1920-talet ersattes stenvalet med ett valv av härnsplåt, något som man ännu påträffar här och där. På Nuckö har rian ofta tillbyggt med en förrådsbod (ett magasin) på vardera sidan, ibland också fähus. En sådan åt båda sidorna tillbyggd rian uppstår också där istället för ett av magasinen, kammare och kök tillkommer, medan det andra magasinet/boden kvarstår. I Kors socken (huvudsakligen i dess estnisk-svenska blandbyar) fanns en rian,

Dampers rian med utekök, Bisagid, Stora Rågö.

Foto ur SOV:s arkiv

områdena sammanhangen mellan bostad och rian mer invecklade.

Enligt Russwurm förekom seden med boningshuset sammanbyggt med rian bara i Röicks socken på Dagö och på Runö. När man studerar det förhandenvarande materialet visar det sig dock att man inte kan göra så skarpa geografiska avgränsningar. Till exempel vissa historiska traditionsuppgifter från Nuckö tyder på att rian och boningsstuga alltid har legat åtskilda. Särskilt lär detta gälla i Kudanäs by. I det för sig självt liggande boningshuset var boningsrum och kök ursprungligen ett enda rum, först senare avdelades köket.

På sina ställen nämnes till och med

typisk för landskapet Wiek, med små utrymmen bakom och på sidorna skafferier, rum för agnar. Tidigare var boningsrian typiskt tredelad: kammare + rian + loge; därtill anslöt det till i Kors socken förekommande nämnda extra rum med tillhörande smårum. Denna senare boningsrian hade ofta antingen två rum för agnar eller två logar och större tillbyggnader i boningsdelen.

Enligt uppgifter år 1882 var hälften av Nuckös boningshus försedda med skorsten, medan samtidigt i grannsocknen S:t Nikolai bara 3,3% av gårdarna hade skorsten. Russwurm nämner att det äldre husbeståndet i Nuckö, byggd i lövträ, inte särskilt länge motstod tidens tand.

I Rickul talar äldre muntlig tradition om förekomsten av en ursprunglig rökstuga. Jämsides med detta hade byggnadssättet med en typisk skorstenslös ria sammanbyggd med *lua* spritt sig. I några senare fall tillbyggdes rian med skorstensförsedda kamrar och detta bildade så en boningsria. På 1920- och 1930-talet blev åter den fristående rian förhärskande, försedd med riugn och ofta också brädgolv. De fristående mangårdsbyggnaderna bibehåll sin typiska tredelning: stuga + kök + förstuga (*koman + keek + förstu*), men uppvisade olikheter i storlek och rumsindelning. På större mera välbärgade gårdar hade denna mangårdsbyggnad två ingångar, på mindre bondställen och hos torparen – en. Karakteristiska var också de mycket stora från Finland införskaffade kakelugnarna. Också i senare tid förmärks i de enskilda byarna i Rickul olika typer av boningshus. Sålunda

var mangårdsbyggnaderna i byarna Roslep och Spitham större och vackrare. Husen var målade i gult eller rött, ibland också i grått. På nyare hus ersattes halmtaken med vasstak.

Om rian bör ytterligare nämnas hur den byggdes ihop med fähuset på så sätt att det bildades en långsträckt, ofta vinkelformad rad av byggnader (t.ex Kudanäs by), en rad rum som utgjorde fähuset förenades i vinkel med en ria. Exempel på detta är gårdarna i Nigus, Nipears, Petrus i Kärrslätts by, på Ormsö, där sådana byggnader åtminstone delvis troligen var byggda i senare tid. På dessa vinkelbyggda fähus är taknocken märkbart lägre än ritaken eftersom taknocken här i ett slag höjts mellan fähus och ria. Samma förändring av takhöjden kan iakttagas på ekonomibyggnader i byn Spitham.

Medan utvecklingen vad gäller rökstugan stundom gått mot en i stugan inrymd ugn, eldad från förstugan (spridd bland annat på västra Ösel), är denna

boningstyp enligt Gustav Ränk – Estlands mest namnkunnige etnolog – bara känd på Rågöarna och Runö. På andra håll byggdes ännu kring 1800-talets mitt en förstuga med öppen härd, ugnshärden däremot låg inne i stugan. På Runö eldades stugugnen från *forstu*, detta beroende på den där befintliga och med ett härdvalv täckta eldhärden, som man kan benämna rökhuvs spis, *rove*, (roovalune). På andra håll utgör den typiska eldhärden med kupa vanligen en särskild del av förstugan. På

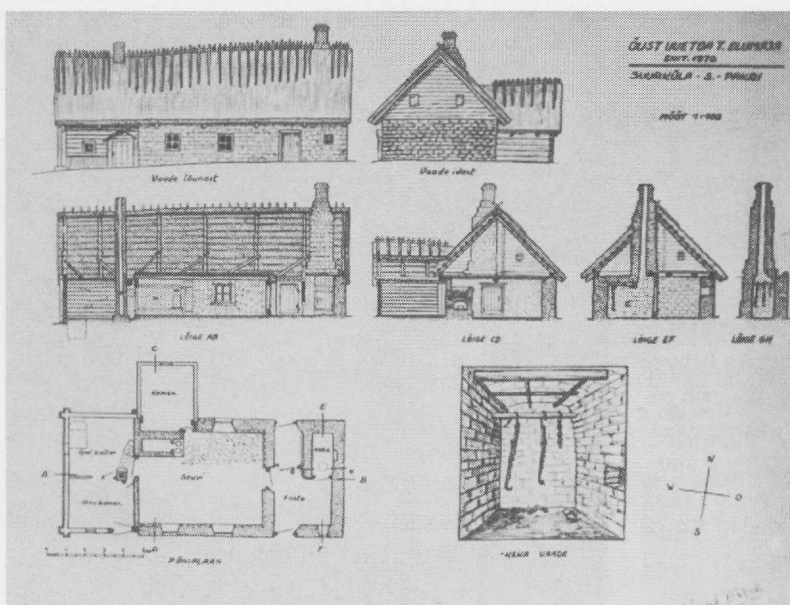
gårdskök betecknas också som *svenska kök* i 1731 års revision på Ösel. Förmodligen har rökhuvs spis varit en allmänt förekommande företeelse, som även nått västra Baltikum. Således är det flätade härdtaget – visserligen i modifierad form – med avrundad cylindervalvsformad topp utom på Runö allmänt förekommande också på Nuckö. Härden stödde sig med två kanter mot härdmuren och med det fria hörnet mot en stolpe. Bjälktak försedda med knuttimrade hörn finns det exempelvis på Stora Rågön på Ippgård i Storbyn. Också här stöder sig valvet mot en stolpe.

Rökhuvs spis försedd med stenskorsten däremot är ett senare fenomen. Skorstenen kunde utvecklas först efter det att flätade valv ersatts av stenvalv och hörnposten (stolpen) av härdmur. De tidigare skorstenarna utvecklades inte ur rökhuvs spisens välvda innertak, de

placerades till en början i framkanten av valvet vid dörren, där man då för att leda ut röken vanligen hade ett rör av bräder eller en rököppning.

Välvda tak som avslutades med skorsten fanns också i särskilda kök på gårdstunet, i såkallade *sommarkök*, *keeka*, *keki*. De användes i äldre tid för matlagning, och förekom på Ormsö, i Kors socken osv.

I vissa sommarkök med fyrkantig grundplan och väggar av sten fanns i ett hörn antingen en välvd härd utan skorsten eller också övergick härdvalvet i en skorsten. Den sistnämnda varianten är ofta förekommande på Dagö. När man jämför sommarköken visar det sig att eldstaden är av olika utseende. Där kan förekomma en sk hörnhärd i ett hörn av rummet, alltså en öppen härd, med en vridbar grythållare, eller en eldstad som begränsas av en härdmur på tre sidor och på översidan av ett valv. Den sistnämnda är yngre och har utvecklats ur öppna hörnhärdar.

Teckning över "Äust-Nistuve", Storbyn, Stora Rågö.
Ur Jutta Holst samling

Runö hade härden ett av vidjor flätat tak och valv av bränd lera, *äilflaka*.

Runös rökhuvs spis torde höra till de äldsta formerna vilkas ursprungliga uppgift enligt vetenskapsmännen var att utgöra ett slags takformigt skydd ovanför härden. Denna funktion framgår åskådligt på Runö-spistypen. Härdvalv flätade av grenar och vidjor förekom också på Ösel. Man antar att dessa rökhuvs spisar ursprungligen stammar från västra Kurland, varifrån de spritts och rotat sig längre norrut. G. Ränk anser inte att rökhuvs spisarna har något sammanhang med motsvarande byggnadsskick på herrgårdarna, de utgör ett övergångsskede till det uppvärmningssystem som uppstod i Baltikum redan under den svenska tiden, måhända under påverkan av svenskt bostadsskick. Denna typ av

Köken kan också särskiljas efter yttertakets konstruktion. En upptill avsmalnande mur på ömse sidor täckt med jord, som genomvuxen med gräs-rötter utgjorde ett tätt grästak, torvtak eller de till våra dagar bevarade köken som i allmänhet har åstak täckta med bräder, och kök bestående av lutande ihopstöttade trälattor sk *koj*, *kojje*. Sådana sommarkökstyper är i äldre varianter kända just från västra Estland, en och annan uppgift om sådana finns också från estlandssvenskt område, Rågöarna. De för estniska strandbyar typiska sommarköken, uppförda av itu-sågade båthalvor, känner man inte till bland estlandssvenskarna, eller också har de varit av så temporärt slag att de inte observerats av forskarna. Här och där förekommer just vad gäller sommarköken intressanta byggnadstyper – rökköken. Tack vare de estlandssvenska kött- och fiskrökningstraditionerna har rökköken bevarats under lång tid och ännu i dag finns gamla rökugnar bevarade t.ex i Diby på Ormsö.

Boden, visthuset, spikan, användes för förvaring av gårdens förråd av spannmål och matvaror, som fiskbod, eller var i bruk som sovplats under sommaren, *sovhus*, eller som matbod under sommaren, t.ex Runös *itohus*.

Det fanns också enstaka honungs-bodar och i jorden nedgrävda mjölkbo-

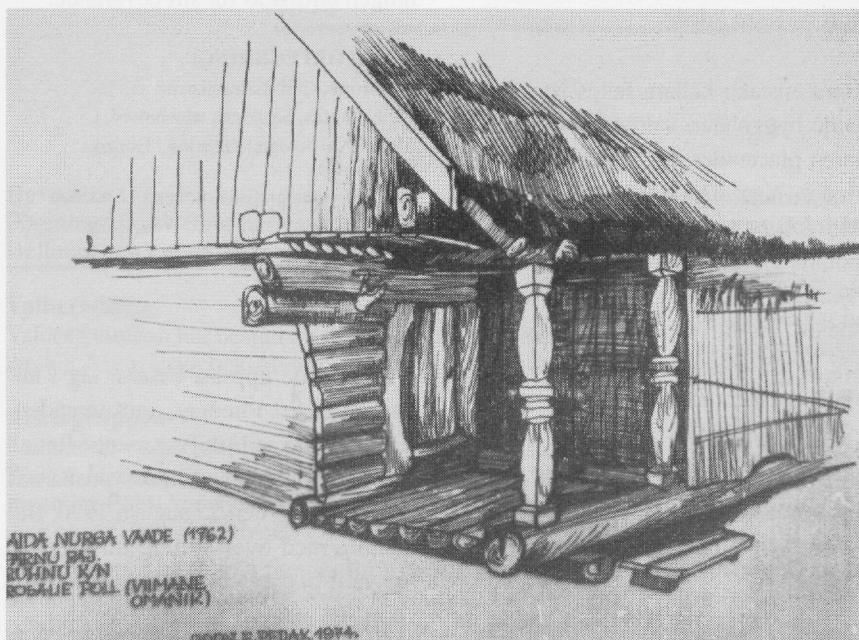
Isaksgården på Runö. Nötgård med halmlada och loge, ingående i mangårdslängan till höger. Foto Herbrt Sundin 1938

dar (I Rickul). Vanlig var klädboden, *klähuse*. Liksom på andra håll i Estland förekom det också bland estlandssvenskarna att byggnader med olika användningsområden byggdes ihop under samma tak, antingen fristående bodkammrar t.ex i Nuckö och Ormsö kläd- och spannmålsbodas; bodar sammanbyggda med fähus eller till och med med boningshus i Nuckö. Bodarna liknar vanligen till utseendet varandra, de är knuttimrade och täckta med halmtak. Endast takens yttre skiljer sig åt, sålunda förekommer på Nuckö och

Egeland och troligen allmänt på de smärre öarna åstak.

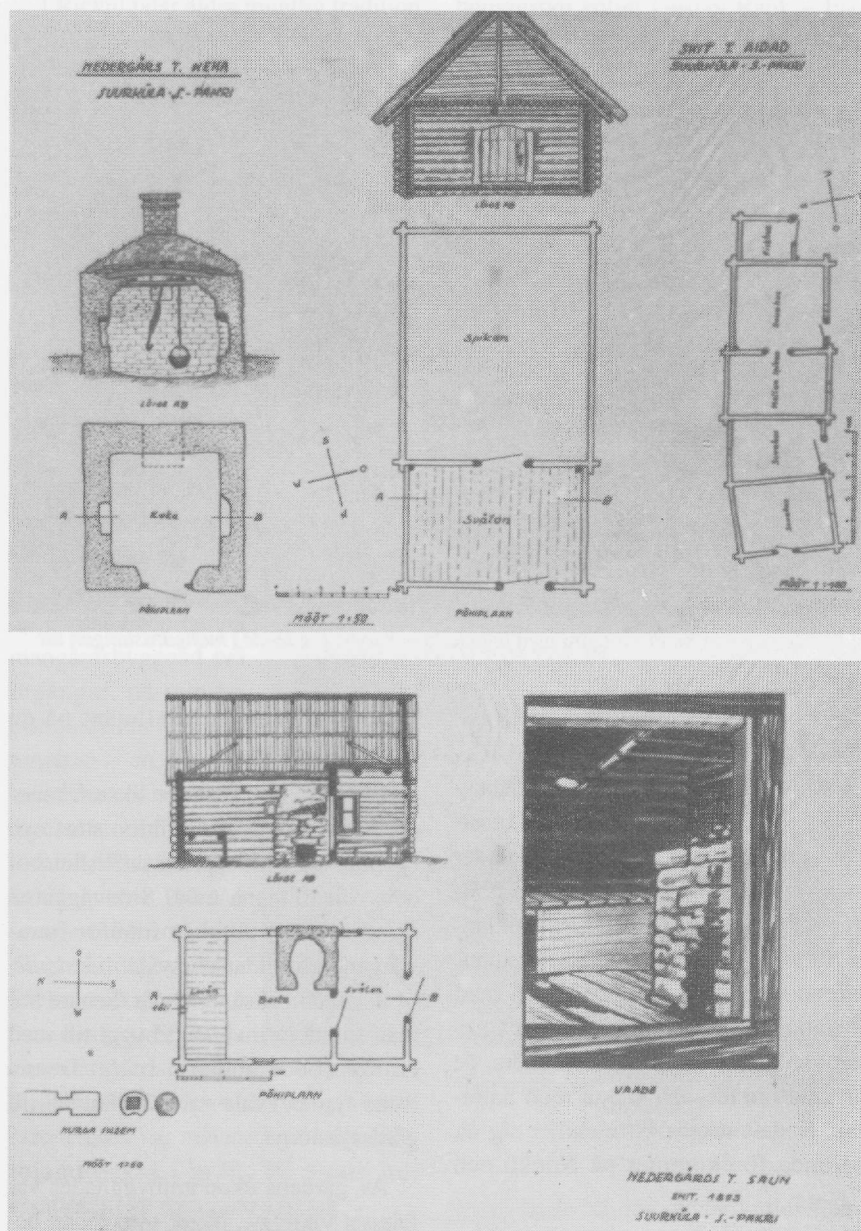
På Runö är visthuset liksom mangårdsbyggnaden av tradition stort och rymligt. Särskilt typiska är visthusbodens väl tilltagna mått. Sidoväggarna skjuter nästan alltid ut framför framväggen och bildar en svale, *oarskjule*, över vilken också taket når. Senare har man stundom invändigt byggt till med en liten bodkammare, *svala*. Denna Runö-typ av svale var nära knuten till gårdssysslor.

Av gårdens ekonomibyggnader var fähuset viktigast, något som redan berörts i samband med mangårdsbyggnaden, rian. Som fristående byggnad hade fähuset ett iögonfallande läge i placeringen av byggnader på gårdstunet, ofta utgjorde dessa ju en långsträckt rad av hus, som löpte antingen rakt, men i litet böjd linje, eller så hade olika rum byggts i vinkel mot varandra. För några djurarter fanns särskilda byggnader, t.ex på Runö var *svinstio* med tillhörande små svingårdar så ordnade att svinen kunde ta sig ut på bygatan och fritt röra sig där. På andra håll förekom särskilda små gås- och hönshus. Utmärkande är, att de olika djurarterna hade skilda utrymmen. Likadant är förhållandet på Dagö, där man påträffar fähus liknande de estlandssvenska. De äldre fähusen var i allmänhet små och låga, men vid 1800-talets slut och 1900-talets början kom ladugårdar

Teckning av Kokas klädhuse, Runö.
Ur Jutta Holst'samling

Teckningar över Nedergårds på Stora Rågö.

med stenmur allt mer i bruk (rekommendationer om detta återfinns redan år 1870 i estländska tidningar) och rent allmänt började ladugårdarna byggas rymligare och högre i tak.

Smedjan tillhörde på de estlandsvenska bondställen de mindre vanliga byggnaderna, ofta fanns i en by bara en eller två smedjor. Endast denna byggnad, som saknar innertak, har bräddtak – det är i alla fall mindre eldfarligt än ett halmtak, och dessutom är smedjan byggd längst bort i ena ändan av tomten eller byn.

Ännu mer sällsynt var *källaren*. Byggandet av källare hindrades av naturliga orsaker, stenbunden mark, men framförallt den höga grundvattennivån.

Bara enstaka källare fanns som fristående byggnader, vanligare var att källaren placerades under mangårdsbyggnaden, t.ex på Ormsö och Nuckö. I äldre tid förvarades rotfrukter och potatis i gropar som grävts i marken. Vanligast var att varje gård hade en sådan "grotta" på egen jord, på Runö låg *jordkloggu* dock uteslutande utanför byn i torra sandbackar.

Vanligen består *bastun* av två rum: bastuforstu och bastun. Att tala utförligare om en så allmänt spridd byggnadstyp som bastun är kanske inte nödvändigt.

Sammanfattningsvis kan sägas, att varje område har haft sin särskilda utvecklingshistoria. Sålunda kan man på-

träffa skiljaktigheter i byggnadsmaterial (exempelvis är stenbyggnader vanligare på de smärre öarna), intressanta detaljer (som dekorativa utsmyckningar på visthusbodarna på Ormsö, senare vackra kanter på takåsarna) och inte minst massiva urgamla byggnader på Runö, vilkas inredning delvis har medeltida traditioner.

Det var naturligt att stora förändringar skedde i samband med uppvärmningssystemets vidareutvecklande, dvs när boningshusen försågs med skorsten. De första skorstenarna uppfördes på olika platser vid olika tidpunkter, dock mera allmänt under 1850 – 1880-talen.

Därefter fick boningshusen en ny rumsindelning. En del av husen byggdes om: en kammare som uppvärmdes av ugn i stugan, tillbyggdes. I stället för *rove* kom ett rökfritt kök med spis. Särskild fart tog byggandet av nya boningshus, som skilde sig från det tidigare tredelade boningshuset genom att ugnar, som låg på byggnadens längdaxel, gjorde det möjligt att indela byggnaden i ett flertal mindre rum. Det tidigare rökkökets funktioner övertogs av sommarköket, som låg ute på gårdsplanen.

Sammanfattningsvis kan vi säga att de delvis bevarade byggnaderna och anteckningarna, som innehåller rikligt med uppgifter behöver även i fortsättningen utforskas för sitt bevarande.

KÄLLFÖRTECKNING:

Russwurm, Carl, Eibofolke...

Ränk, Gustav, Saaremaa taluehitised, I

ERM EA = etnografiskt arkiv i Estniska Folkmuséet

ERM EJ = etnografiska ritningar i Estniska Folkmuséet

Fotnot

Ovanstående uppsats baserar sig i huvudsak på ett föredrag, som intendenten vid Statliga Friluftsmuséet i Reval, Juta Holst, höll på estlandssvenskarnas hembygdsdag den 25 augusti 1990. Behjälplig med översättning till svenska har varit fil.dr. David Papp.

Red

ÅRSBERÄTTELSE

över verksamheten inom Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV) under år 1990

Per den 31 december 1990 hade föreningen 1 031 medlemmar som erlagt sin medlemsavgift (f.å 938).

Därtill kommer följande hedersmedlemmar:

Viktor Aman (1982), Maria Broman (1982), Edvin Lagman (1982),
Hugo Mickelin (1982), Elmar Nyman (1982), Inga Bergholtz (1985)
Thomar Lorentz (1990), Brigitta Lorentz (1990)

Styrelsen har under året haft följande sammansättning:		Vald till
Ordförande	Sven Salin	1991
Vice ordförande	Elin Ahlberg-Storholm	1991
Kassör	Bertil Westerman	1992
Sekreterare	Helga Ringberg	1993
Sammanställande i arkivgruppen	Sven Svärd	1992
Sammanställande i bygderådet	Linda Stahlman	1993
Sammanställande i organisationsgruppen	Benita Beckman	1991

Styrelsen har till sig adjungerat Jörgen Hedman och Kjell-Åke Johansson eller när han haft förhinder någon annan representant från SONG:s styrelse. Styrelsen har under året hållit 10 protokollförda sammanträden.

Revisorer

Föreningens revisorer har varit John Engdahl och Ingrid Hellman och Lars Sarberg har varit revisorssuppleant.

Valberedning

Valberedningen har bestått av Einar Westerby (sammanställande), Algot Brun och Anders Sarberg.

Arkivgruppen

Ledamöter i arkivgruppen har varit Sven Svärd, Maria Wallin, Hjalmar Stenberg och Elvine Smedberg. Vidare har Ingeborg Pöhl-Andersen, Ingeborg Opstad och Maria Broman aktivt deltagit i arbetet.

Arkivgruppen har haft 5 protokollförda sammanträden och har under vinterhalvåret som regel arbetat en dag i veckan och under sommaren efter behov.

Årets arbete har i huvudsak bestått i registrering av inkom-

met material, in- och utlåning från arkivet, vård av samlingar av dokument, bruksföremål, textilier mm, handhavande av föreningens tekniska apparater samt medverka vid föreningens olika aktiviteter.

Till arkivet har under året skänkts flera värdefulla föremål t.ex gamla fotografier från vår tidigare hembygd, modell av segelskuta från Runö, bröllopskanna från Rågöarna mm.

Bygderådet

Bygderådet har bestått av Linda Stahlman, sammanställande, och följande medlemmar för de olika orterna: Edith Svensson, Nargö-Reval, Linda Aman och Johannes Bombas, Nuckö, Johan Landman, Ormsö, Hjalmar Stenberg och Voldemar Söderlund, Rickul, Sigröd Öström, Rågö och Tomas Dreijer, Runö.

Ett sammanträde har hållits under verksamhetsåret. Bygderådet konstaterar att de stora uppgifterna rådet har haft

redan är avklarade under tidigare år. Under 1990 har arbetsuppgifterna mer eller mindre sammanfallit med arkivgruppens göromål.

Bygderådsgruppen har samlat foton från ett antal Estlandsresor under året och inlämnat dessa till arkivet. Bygderådet har även det här året samlat in material och uppgifter som syftar till att bevara den estlandssvenska kulturen.

Estlandssvenska Seniorgruppen (ESG)

är en hösten 1986 bildad fristående samtalsgrupp. Gruppen verkar utan egna stadgar och har bestått av ett femtontal estlandssvenkar. Gruppen, som vill vara ett stöd till SOV, har som målsättning att inventera problem och luckor som finns i materialet kring det estlandssvenska kulturarvet, att ta vara på egna och andras idéer som kan vara bra att realisera samt vidarebefordra lämpliga sådana till SOV.

Hans och Lydia Pöhls Minnesfond

Fondens kapital, som förvaltas av SOV, framgår av balansräkningen. Årets kulturstipendium uppgick till 7.000 kronor, fördelat på 2.000 kronor från H & L Pöhls Minnesfond samt 2.500 kronor vardera från SOV och Riksföreningen Sverigekontakt Estlandsutskott. Därutöver har från fonden utdelats några smärre arbetsstipendier.

Arrangemang under året

• Seminarium

Den 10 februari anordnade SOV och SONG ett seminarium för ca 40 deltagare över temat "Det estlandssvenska kulturarvet – ett tvärvetenskapligt forskningsfält". Följande ämnen behandlades i inledande föredrag och i den efterföljande diskussionen:

Vad inryms i begreppen "estlandssvenskhet" resp. "det estlandssvenska kulturarvet"? (Elmar Nyman)

Föreningens ekonomi

Den ekonomiska ställningen framgår ur följande utdrag ur räkenskaperna:

Vinst- och Förlusträkning 1990:

Löner	48.516:-	Medlemsavgifter	343.353:-
Övriga omkostnader	506.288:-	Finansiella intäkter	79.469:-
		Upplösn. av reserv för samlingsverk	130.000:-
		Årets underskott	1.982:-
	<u>554.804:-</u>		<u>554.804:-</u>

Balansräkning den 31 december 1990:

Tillgångar:		Skulder:	
Kassa	1.000:-	Fonder och eget kapital	
Bank	438.510:-	H.o.L. Pöhls Minnesfond	80.000:-
Obligationer	80.000:-	Insamlade medel	282.676:-
Delar i obl fond	100.000:-	Reserv för samlingsverk	40.392:-
Kortfristiga tillgångar	3.853:-	Fond f. Tibergs Ordbok	38.303:-
Inventarier	1:-	Kortfristiga skulder	183.975:-
Årets resultat	1.982:-		
	<u>625.346:-</u>		<u>625.346:-</u>

Under höst- och vårterminen sammanträder gruppen en gång i månaden och vårterminen brukar avslutas med ett studiebesök som har anknytning till den estlandssvenska kulturen.

Föreningens tidskrift Kustbon

Tidskriften utkom under året med sedvanliga fyra nummer och fullbordade därmed sin 47:e årgång i Sverige. Redaktör för tidskriften har varit Thomas Lorentz. Antalet prenumeranter per den 31 december 1990 var 1.541, en ökning med 67.

SOV:s och Kustbons expedition

Expeditionen på Vikingagatan har fått en allt viktigare betydelse pga den ökande verksamheten och de allt tätare besöken från Estland. Marie-Louise Melin (numera Guutman, sedan hon antagit sin mors flicknamn) har arbetat på expeditionen 24 timmar i veckan. Dessutom har Sven Svärd och andra i arkivgruppen liksom Thomas Lorentz m.fl gjort stora insatser.

De estlandssvenska folkmålen – bärare av vår kultur (Edvin Lagman)

De historiska källorna och våra rötter (Jörgen Hedman och David Papp)

Den estlandssvenska folkmusiken – en viktig del av kulturarvet (Margareta Jersild)

I den efterföljande diskussionen över temat "Vad görs för närvarande och vad bör ytterligare göras för att bevara det estlandssvenska kulturarvet?" deltog bl.a Ain Sarv, Lennart Limberg, Viktor Aman, Agnes Callenmark, Kristina Rosen och åtskilliga seminariedeltagare. Diskussionen leddes av Sven Salin.

• Årsmöte

SOV höll sitt sedvanliga årsmöte i Eesti Maja den 28 april. Ett 60-tal föreningsmedlemmar deltog. Arkitekten och tjänstemannen vid Gotlands Fornsal, Jan Utas höll ett föredrag illustrerat med diabilder över temat "Bostäderna på Dagö och i Gammalsvenskby". Förutom stadsgeografiska årsmötesförhandlingar och parentation över de under året bortgångna medlemmarna förekom mycket sång.

• Birkasjubileet

Många estlandssvenskar firade midsommar på Nuckö. Rektor Laine Belovas hade inbjudit till dels ett 340-årsjubileum kring den första folkskolan i Birkas, dels till Birkas folkhögskolas 70-årsjubileum. Vid ett seminarium om skolfrågorna medverkade bl. a Elmar Nyman, Viktor Aman, professor Helmut Piirimäe och Estlands utbildningsminister. Vid öppningshögtidigheterna framfördes hälsningar av bl.a Sveriges generalkonsul i Leningrad Dag Ahlander och SOV:s ordförande Sven Salin. Det förekom mycket sång både på estniska och svenska. Senare på kvällen firades traditionell midsommar med midsommareld, musik och dans.

På midsommardagen firades gudstjänst i Nuckö kyrka och därefter återinvigdes det restaurerade minnesmärket på Nuckö kyrkogård över de i första världskriget och frihetskriget fallna.

• Ormsödagarna

Årets höjdpunkt var nog Ormsödagarna 27-29 juli och återinvigningen av Ormsö kyrka. Mycket arbete hade under året lagts ner på förberedelserna, både Baltic Starresan, kyrkans återställande och programmet. Ormsödagarna har beskrivits i Kustbon (Sept. 1990) och här ges därför endast några korta hållpunkter. Vid invigningsceremonin, efter att de svenska, estniska och finska flaggorna hissats och resp. nationalsånger sjungits, hölls hälsningsanföranden av bl.a Ants Varblane, Ormsös kommunalordförande och den drivande i programkommittén, Ain Sarv, SESK:s ordförande, Håkan Damm, Sveriges konsul i Tallinn, Sven Salin, SOV:s ordförande, Kjell-Åke Johansson, SONG:s ordförande, Sven Nyberg, ordförande i Ormsö kyrkofond, Göran Pettersson från Djurö församling, redaren Fredrik Zimdahl från Baltic Star, Friherre von Stackelberg m.fl.

På eftermiddagen arrangerades ett seminarium om Ormsöbornas situation och insatser genom tiderna. Vid detta seminarium medverkade bl.a älderman Ervin-Johan Sedman, professor Helmut Piirimäe från Tartu universitet och SOV:s ordförande Sven Salin.

Ormsö kyrkas återinvigning förrättades av den evangelisk-lutherske ärkebiskopen i Estland, Kuno Pajula under medverkan av biskoparna Svenungsson och Vikström och prästerna Salumäe och Siirak från Estland, Edström och Flodell från Sverige och Valsberg från Finland. Djurö kyrkokör och en kör från Ormsö medverkade. På eftermiddagen firades nattvardsgudstjänst och under hela Ormsödagarna hölls konserter i kyrkan. En rad andra aktiviteter förekom naturligtvis, såsom utställningar, sång, musik och dans, lekar för barn, en teaterpjäs och dessutom besök i hembyarna och på gårdarna – eller vad som eventuellt fanns kvar av dessa. (Se för övrigt Kustbon)

• Hembygdsdag

Årets estlandssvenska hembygdsdag firades den 25 augusti i SL-restaurangen Blåsut i Stockholm. Årets kulturstipendium tilldelades Thomas Lorentz, som presenterades av Elmar Nyman. Thomas Lorentz berättade sedan och sjöng, ackompanjerad av hustrun Brigitta, över temat "Sånger och visor jag minns". Jutta Holst från Statliga Friluftsmuséet i Tallinn talade och visade bilder över ämnet "Estlandssvenska byggander i senare tid". Hälsningsord framfördes bl.a av Ain Sarv, ordförande i Samfundet för Estlandssvensk Kultur. Dessutom förekom traditionsenligt kaffedrickning, lottförsäljning (fina handarbetspriser) och försäljning av bl.a böcker och kort, allt till förmån för SOV:s insatser för att bevara och återställa kyrkor och kulturella byggnader i Estlands svensksbygder.

• Kyrkodag

Kyrkodagen som i år firades i Immanuelskyrkan den 20 oktober hade som tema "Trons kraft". Den leddes av Elisabeth Westerberg och predikan hölls av kyrkoherde Lars Edström från Djurö, Ormsö vänförsamling. Båda påminde om den djupa tacksamhet vi har anledning att känna över återinvigningen av Ormsö kyrka och upprättandet av församlingen där. Medlemmar ur Djurö kyrkokör medverkade och en hälsning framfördes från Immanuelskyrkans församling av Anita Isaksson. Vid den efterföljande kaffedrickningen sjöng bl.a Maria Murman.

• Höstfest

Årets höstfest anordnades den 24 november i SL-restaurangen Blåsut. Ca 150 personer deltog. I stället för Bröderna Johansson spelade och sjöng i år bandet Löst folk (Kristen Ulvenhoff och Lasse Johansson) som också svarade för dansmusiken.

• Funktionärsträff

En sedvanlig sällskaplig samvaro med SOV:s och SONG:s styrelsemedlemmar och funktionärer ordnades den 29 november på Vikingagatan. Under kaffedrickning berättades minnen och visades bilder och videoupptagningar från årets resor till svenskbygderna i Estland. Vi fick också smakprov ur två nyutkomna bokverk, dels dialektberättelserna (Bok 3B av En bok om Estlands Svenskar), dels diktantologin "Speglar i minnenas hus".

Övrigt

Viktiga begivenheter under året har varit utgivningen av två stora bokverk, dels Del 3B av En bok om Estlands svenskar (dialektboken) med ljudkassetter till, dels diktantologin "Speglar i minnenas hus". Redaktionskommittéerna för dessa båda verk har gjort utomordentligt värdefulla insatser för bevarandet av våra dialekter och våra sånger och dikter. Viktor Aman har också under året i stort sett fullbordat manuset till Del 4 av En bok om Estlands svenskar, som för skildringen fram till flykten och avresan från Estland under andra världskriget.

Under året har också flera byträffar och områdesträffar ägt rum. Styrelseledamöter och medlemmar har medverkat i olika sammanhang. Rågöbornas Danslag medverkade vid en konsert som arrangerades av Värmdö Musikskola i Konserthuset den 18 maj. SOV medverkade till att möjliggöra Hapsals Manskörs besök i Nybro. SOV representerades vid de äldstes råds möte i Vippal i oktober genom sin ordförande. Under året har förekommit ett livligt utbyte av besök mellan Estland och Sverige, mellan Samfundet för estlandssvensk kultur och SOV, och SOV har bidragit till att möjliggöra uppehåll och studier för åtskilliga besökare.

Styrelsen vill till sist varmt tacka alla som på olika sätt bidragit till att samla och vårda material om estlandssvenskarnas historia och kultur och alla som visat intresse för och deltagit i våra sammankomster och prenumererat på Kustbon. Vi vill särskilt tacka alla som stött föreningens arbete med pengar eller andra gåvor eller med praktiska insatser.

Stockholm den 18 februari 1991

Sven Salin

Elin Ahlberg-Storholm

Benita Beckman

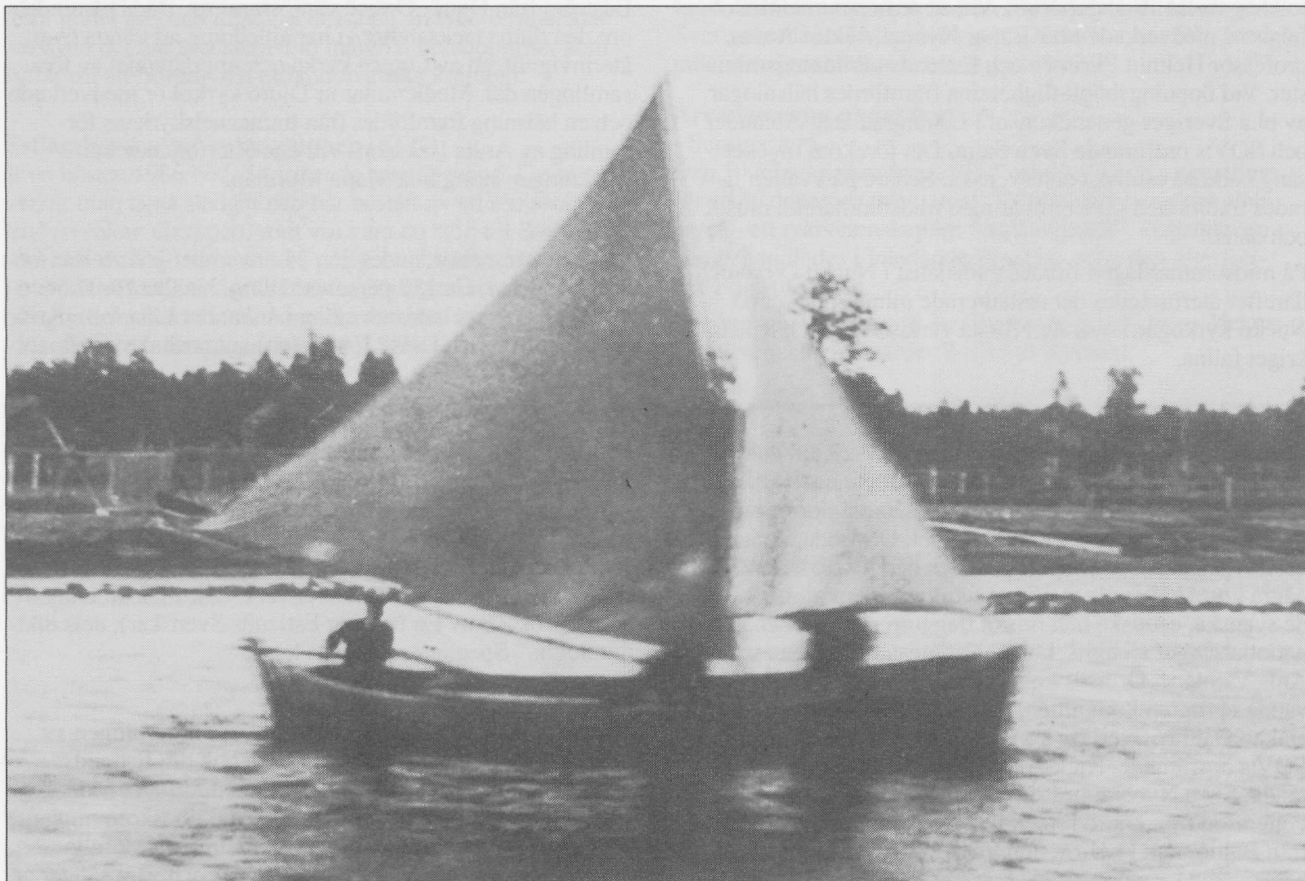
Helga Ringberg

Linda Stahlman

Sven Svärd

Bertil Westerman

Nya fakta om Martin Luther

Fiskebåt med segel utanför Nargö. Foto 1926 ur SOVs arkiv

Själarvisionsprotokollen i Statliga Historiska Centralarkivet i Tartu har, tack vare Edvin Ambrosen, gjort det möjligt för oss nargöbor att väsentligt vidga vårt kunnande om våra tidiga förfäder. Vi har fått tillgång till relativt noggranna uppgifter om ålder, inbördes släktskapsförhållanden, namnändringar mm som möjliggjort upprättandet av stamträd för dussintalet ursprungliga familjer på Nargö. Ändå har några dunkla punkter kvarstått, frågor som inte kunnat besvaras förrän ytterligare källmaterial blivit tillgängligt.

Sålunda har de första släktleden av familjen Luther berett en hel del huvudbry, vilken kan synas märkligt, då det just är Lutharna, som vi känner till något om redan innan de bosatte sig på ön. Prof. Wieselgren skriver i "Studier till en svensk ortnamnsatlas" (sid 25-27): "Kristoffer Luther och Valborg Markusdotter rymde med barn och följeslagare till Estland år 1732 för att undgå dödsstraff för våld och vanvörd-

nad mot sin mor och styvfader".

Deras söner heter Christopher och Hans, och 1750 finner vi en Christopher och 1756 en Hans och Martin Luther som nybyggare på Nargö. Enligt den muntliga traditionen, nedtecknad av fröken Olga Berg, hörde bröderna Otto och Martin Luther till de tidigaste nybyggarna på ön. I det första revisionsprotokollet från 1782 står Martin Luther, Otto Luther och en yngre Martin Luther upptagna. Man antar, att det rör sig om två bröder och deras far, men tyvärr framgår inte släktskapen av protokollet trots att den i alla övriga fall anger vilka som är hustrur, söner, döttrar, bröder osv. Till råga på allt är Martins hustru Maria Kirilowsdott. hela trettio år yngre än han, och kan av åldersskäl inte vara mor till de äldre syskonen, som man antar vara Martins barn.

Man kan också spekulera över släktskapsförhållandet mellan Martin och flykten Kristoffer. Ålderskillnaden

dem emellan är 14 år, så det kan inte vara fråga om far och son. Kan de vara bröder, eller kusiner, eftersom bägge heter Luther? Eller kan även den äldre Martin ha haft en bror vid namn Otto, om man får tro den muntliga traditionen?

Till slut är det Jörgen Hedman som i kyrkböckerna funnit den felande puselbiten:

Copulerade (vigda) i Nuckö kyrka den 22/7 1750, två par:

1) Mårten Christophersson Luther, bonde på Nargen, med pigan Heli (Helena) Hansdotter från Odensholm. (Helena var dotter till bonden Brus Hans Matsson.)

2) Christopher Luther, fiskare på Nargen, med pigan Agnes (Anna) Erichsdotter från Odensholm.

Eftersom det nu framgår, att Martins far hette Kristoffer, kan man på goda grunder anta, att han var bror till den Kristoffer som år 1732 flydde till

Estland, då även denne var son till Kristoffer. Han tog alltså vid flykten med sin 14 år yngre bror Martin som vid det ifrågasvarande tillfället var i sjuttonårsåldern. (Att Martin och Kristoffer stavas olika på olika ställen saknar betydelse, då det beror på vem som nedtecknade namnen.)

I St Mikael's församlings kyrkböcker finns uppgiften, att Martin Luthers och Helena Matsdotters son Otto föddes den 10/5 1753. Åldern stämmer med uppgifterna i revisionsprotokollet och därmed har vi uppnått full klarhet i att dagens nargöluthrar är ättlingar i rakt nedstigande led till Martin Christopherson Luther (1715-9/6 1796) och hans från Odensholm bördiga hustru Helena Matsdotter (f 1718).

På en karta från 1755 som visar markfördelningen mellan sju på Nargö bosatta bönder har också Martin Luthers boplats utmärkts. Detta tyder på, att det av Martin byggda huset senare övergick i den äldste sonen Ottos ägo, samt att den yngre brodern Martin byggde sig ett eget hus "närmare Kvärnkarell" som det står i Olga Bergs anteckningar.

Att den Lutherska släkten sedermera kom att bestå av två grenar som kallades "Ottos" och "Martins" kan ha sin förklaring i att den yngre Martins barn i 1811 års protokoll står upptagna i Ottos hushåll, och att man därefter hade anledning att poängtera vilka som var ättlingar till den ena eller den andra brodern. Någon anteckning om att Martin skulle ha dött eller flyttat ifrån ön finns inte i protokollen. Däremot kan vi hos Wieselgren läsa: "Martin Luther begrovs 1796 och synes ha haft en son med samma namn, som blev bryggare."

Vad hände då med Christopher och Hans Luther som fanns på Nargö år 1750, resp 1756?

Christopher Luther gifte sig enligt vad som ovan sagts samma år. Han och Anna fick en dotter året därpå, som gifte sig med Adam Markus. Två år senare dog Christopher den 11/6 1752. Hans änka Anna fick den 6/6 1753 sonen Johan Christopher, och den 11/3 1754 gifte hon om sig med arbetskarlen Stephan Åman (1733-1766). Efter Stephans död gifte

Anna sig för tredje gången med Hans Rosenörn.

Hans Luther gifte sig den 23/11 1753 med Anna Stephansdotter Åman (född 1733 och alltså inte dotter till den ovan nämnde Stephan, även han född 1733). Både Christopher och Hans Luther fick barn i sina äktenskap men hade inga manliga ättlingar som var bofasta på Nargö.

Martin och Christopher Luther var tydligen de första nyinflyttade nybyggarna som gifte sig år 1750, och de fick segla ända till Odensholm eftersom det inte fanns några giftasvuxna kvinnor på Nargö.

Nästa omgång invandrare kunde emellertid gifta sig med likaledes invandrade kvinnor: Hinrich Holm med Hans Luthers syster, Hans Luther själv med Stephan Åmans dotter, som sedan ser ut att ha gift om sig med Mathias Berg.

De som anlände senare hade ett större urval bland de ungmör, som var födda på ön och under tiden hade hunnit bli giftasvuxna:

Adam Markus gifte sig med Christopher Luthers dotter.

Axel Scholman gifte sig med Hinrich Holms dotter.

Lars Jöranson gifte sig med Mathias Bergs dotter.

Johan Kehn gifte sig med Lars Jöransons dotter.

Hans Rosenörn gifte (om?) sig med Stephan Åmans änka.

Hans son Jacob gifte sig med Jürgen Matssohns dotter.

Man lugnt påstå, att de flesta familjerna på Nargö på ett eller annat sätt var släkt med varandra. Detta hindrade dock inte att man även framledes seglade hem sin brud från någon närliggande eller längre bort belägen ö, Wulfsö, Rammo, Wrangelsholm eller Rogge. En kvinna som var uppvuxen på en ö, som kunde ro, segla och binda nät hade man givetvis större glädje av i ett samhälle, där man fick sitt huvudsakliga uppehälle ur havet.

Erik Schmidt

En kort kommentar till Erik Schmidts berättelse.

Erik Schmidts berättelse "nya fakta om Martin Luther" är en fortsatt argumentation kring temat nargöluthrarnas genealogi. Berättelsens överskrift själv talar om för oss vem som är huvudperson i skrivelsen.

Det mest spännande och intressanta i skrivelsen är förstas berättelsen om Jörgen Hedmans fynd av den "felande pusselbiten". Denna pusselbit är ett faktum som fastslår att Martin Luther var son till en Luther som hette Kristoffer i förnamn. Här säger Schmidt att man på goda grunder kan anta, att Martin var bror till den Kristoffer som 1732 flydde till Estland, eftersom även dennes far hette Kristoffer i förnamn. Detta Schmidts påstående är tyvärr inte bevisbart och i denna sak vet inte han mera än Georg Luther i Helsingfors, Edvin Ambrosen i Tallinn eller jag själv. Martin Luther är född i Kyrkslätt i Finland, men man vet inte säkert när. Vid hans födelse fanns det ännu inte kyrkböcker i Kyrkslätt. Den första upprättades därstädes 1726.

Georg Luther säger i ett av sina brev till mig att om Martin i själva verket var född före upprättandet av den äldsta kyrkboken i Kyrkslätt, kan han vara äldre bror till Hans och Christopher (de är söner till Kristoffer som flydde). Jag tycker inte det är troligt, säger Georg Luther vidare i sitt brev, att Martin var bror till den Kristoffer som flydde 1732.

Ja, här går uppfattningar starkt isär. Schmidt tror att Martin var bror till flyktingen Kristoffer medan Georg Luther inte tycker att det är troligt. Vem har rätt? Ja, det får vi nog aldrig veta och i och för sig har det inte heller någon större betydelse. Det viktiga i detta sammanhang tycker jag är, att man fick det genom Jörgen Hedmans notis bevisat att Martin inte var en fosterson till flyktingen Kristoffer, som Erik Schmidt tidigare påstod.

Harald Luther

Om resor till Estland

En välbekant syn för alla Estlands-resenärer sommaren 1990: m/s Nord Estonia.
Foto Lena Lorentz

Sommaren 1990 reste ca 400 SONG- och SOV-medlemmar till de forna hembygderna i Estland med inbjudan från Samfundet för Estlandssvensk Kultur (SESK), de så kallade "inbjudanresorna." Här har inte medräknats alla dem, som anlidade resebyråernas arrangemang.

På SOV:s exp. mottogs och sammanställdes reseanmälan till olika resmål för olika tidpunkter. Genom bud, via telefon och telefax hölls kontakterna med SESK och dess ordförande Ain Sarv, vilken förmedlade inbjudan till SOV.

Den inbjudan, som kom i mitten av maj månad till en stor grupp resenärer godkändes plötsligt inte av Sovjetlegationen här i Sverige. Efter förnyad

kontakt med SESK kom nya inbjudningar, godkända av Estlands Utrikesdepartement. Visumfrågan löstes till slut för alla, om än med knapp marginal i några fall. Det mest osäkra var nog, när en familj fick sitt visum 1 timme före Estlines avgång. Några inbjudningar skickades med flyg och måste hämtas på Arlanda. De båda kulturföreningarnas medverkan kom att bli mycket omfattande och arbetskrävande på olika sätt. De avgifter som kommit in har varit till god hjälp för omkostnader, inte minst för SESK i Estland. Vi hoppas att alla resenärer blev nöjda. Det var inte alltså så lätt att tillgodose alla önskningsar. Många oförglömliga upplevelser fick alla ändå, liksom nära kontakter

med det estniska folket. Därom ser vi tydliga bevis, när man här möter upp och bjuder igen. Många nya vänskapsband har knutits. Vi får nu hoppas, att de broar som byggts mellan land och land, från människa till människa, skall få förbli. Ain Sarv skriver i ett brev av den 5/2-91: "Vi tackar för allt stöd vi estländare fått. Edra stora förböner för oss hjälpte och stridsvagnarna kom inte till Tallinn. Framtiden synes ljusare igen."

Vi hoppas kunna resa till våra forna hembygder igen sommaren -91. SOV och SESK har enats om följande resplanering:

Vi engagerar oss konkret i två gruppreseprojekt. (Dessa har annonserats i Kustbon nr 4/-90). Nämligen:

A: Hapsals svenska gymnasiums 60-årsjubileum 30 april – 2 maj.

B: Runödagar 1991. 11 juli – 16 juli.

Intresserade, som ännu inte hört av sig, ring snarast till SOV:s exp.

Estline beräknas gå i trafik igen från den 23 mars efter c:a tre veckors översyn.

För övriga resande till olika orter tar varje resenär direktkontakt med lämplig resebyrå, ex. Nordisk Reseservice, som ordnar resa med inkvartering. Goda möjligheter finns, speciellt i Hapsal-Ormsö-området.

I de fall någon önskar resa till släktingar och bekanta, där man själv ordnar boendet, så tar SOV emot **skriftlig** ansökan om att få inbjudan från SESK.

En sådan ansökan skall innehålla: namn, adress, tel.nr, födelseår, **passnr**, önskad tid för vistelsen i Estland och uppgift om vem som är **mottagarevärd** och dennes adress. Ansökan sändes till SOV. Inbjudan kommer sedan direkt till uppgiftslämnaren, vilken därefter själv ordnar visum och övrigt kring resan. Visum sökes hos Sovjetunionens konsulat, Gjörwellsgatan 31, Stockholm. Att erhålla visum tar 7 arbetsdagar/vardagar och är då kostnadsfri.

Konsulatet är öppet dagligen mellan kl. 10.00 – 11.45.

Observera att vid dessa turistresor måste man även själv ordna transporten från Tallinn till resmålet.

Res gärna. Vi hoppas innerligt, att lägesituationen inte försämras i Estland. I skrivandets stund i februari råder inga hinder. Estland behöver oss, vår omtanke och fortsatta förbön.

Elin Ahlberg-Storholm

Virtu brygga vid södra inloppet till Monsund. Vid bryggan färjan till Kuivastu på Mon, varifrån det finns fast landförbindelse med Osel. Virtu var mellanlandningsplats vid seglats mellan svenskbygderna i norr och söder. Foto Lena Lorentz 1990

En resa till Ormsö sommaren 1990

Jag har besökt min barndomsö
som jag trodde, jag aldrig mer skulle se.
Tiderna förändras, ett halvsekel har gått,
fanns något kvar, eller bara minnet blott?

Jo, jag fick se min faders hem och ägor,
där jag som ung har lekt och vandrat i skog och hagar.
Det öppna landskap som jag i minnet har
fanns ej nu mer och ej heller var stugan kvar.
Bara grunden var kvar så jag kunde se var min säng har stått,
och resten av spisen där farmor lagade mycket smått och gott.

Utsikten från Saxby-fyrens topp,
var likadan som för femtio år sedan och ingav litet hopp,
att något var oförändrat så långt ögat kunde se,
ända bort till Kärrslätt näs.

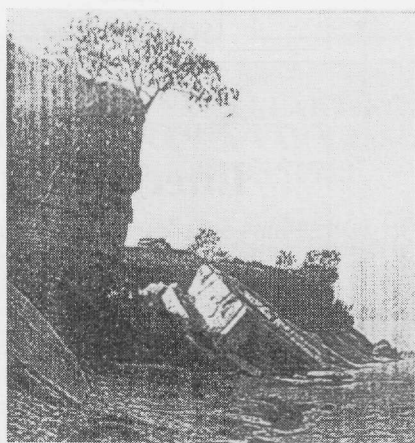
Med kalkstenshällar, grusvallar och många hundra stenar,
kom gränsen mot stranden dock närmare av tusentals enar.
Där gick förr kor och får på bete och höll strandremsan ren,
men nu är det fritt fram för växande en.

Vid denna blick gick tankarna åter tillbaka
och stannade kvar på min barndoms bygata.
Där fanns ej många hus kvar i Kärrslätt,
men några få, väl underhållna blev ett svar
på frågan; hur ser det ut i min födelseby?

Jag hoppas nu på ett bättre klimat,
som gör att man kan resa fritt mellan stat och stat.
Att med egen båt komma över dit
och ankra upp i en skyddad vik.

Då får man mera tid att vandra på de igenvuxna vallar
som jag längtat efter innan intresset kallnar.

*J. Einar Ahlström
Kälet Nygårds*

Kalender 1991

Samfundet för Estlandssvensk kultur i Estland har låtit framställa väggmanacka-kalender med ovanstående omslag och en sida för varje månad med en Estlandssvensk bild. Kalendern är avsedd att användas både i Estland och i Sverige. Den kan köpas hos SOV, pris 25 kronor. Vid postbefodran tillkommer porto.

Gjorda inbetalningar till SOV

Nedanstående inbetalningar är gjorda utan att avsändaren uppgivit sitt namn. Finns Du med bland de uppräknade så hör av Dig på telefon 08-32 48 78.

Datum	Belopp
90 12 18	1.000:-
90 12 19	250:-
90 12 21	250:-
90 12 27	250:-
90 12 27	250:-
90 12 27	250:-
90 12 28	175:-
90 12 29	250:-
91 01 02	175:-
91 01 02	175:-
91 01 02	250:-
91 01 23	250:-
91 01 30	250:-

Dessutom har många, som betalad via postgiro eller personkonto, inte skrivit sitt namn. Vi har med möda kunnat identifiera vederbörande, varför vi ber alla att skriva sitt namn vid inbetalning

Kustbons red.

Exilesternas Sångarfest i Sverige

Nu är det dags igen för esterna att i Sverige organisera den tolfte Sångarfesten. Denna gång i Göteborg under tiden 18-20 maj 1991. Den senaste ägde rum i maj 1988, i Stockholm.

Ur programmet:

Lördagen 18 maj kl 14⁰⁰ kyrkokonsert i Göteborgs Domkyrka. Medverkande körer från Estland. Samma dag kl 19⁰⁰ festligheter – dels i Gammelstadens Medborgarhus och dels, senare på kvällen, i Munkebäcks festsal.

Söndagen 19 maj kl 14⁰⁰ Sångarfest i Konserthusets stora sal och kl 19⁰⁰ folkfest i Chalmers Studentkärs restaurang.

Måndagen 20 maj kl 12⁰⁰ Folkdansfest i Konserthusets stora sal.

Att notera: 18 maj är Pingstafton, 19-de Pingstdag och den 20-de maj = Annandag Pingst.

HM

Upprop

Kära estlandssvenskar och estlandsvänner!

Vid Nuckö gymnasium i Estland har eleverna i år för första gången haft möjlighet att välja svenska som tillvalsämne. En klass – ca 30 elever lär sig just nu svenska. För att ge dem möjlighet att praktisera sin svenska och ytterligare öka deras motivation har vi i SOV tillsammans med Samfundet för Estlandssvensk Kultur i Estland inbjudit dem till Sverige i vår. Vi ordnar ett program för dem med studiebesök, föredrag, teater, bio etc. De skall också få möjlighet att besöka arbetsplatser, museer och skolor och träffa svenska ungdomar.

För att detta skall bli möjligt behöver vi nu Din hjälp. Du har säkert i tidningar och TV följt utvecklingen i Estland. Vi hoppas att Du nu vill göra en insats för dessa ungdomar. Allra bästa möjligheten att praktisera sin svenska får de om de bor i familjer. Vi skulle alltså vilja ha uppgifter på familjer som kan ta emot en pojke eller flicka i 17-årsåldern under två-tre veckor i vår. Ni

behöver inte kunna estniska eftersom ungdomarna skall praktisera sin svenska. Det är dock bra om ni bor inte alltför långt från Stockholm, eftersom de flesta studiebesöken och programmen kommer att äga rum i Stockholms-trakten.

Ungdomarna kommer att vara i Sverige preliminärt under tiden 20 maj-7 juni. SOV och Samfundet kommer att stå för resekostnaderna och andra direkta kostnader i samband med besöket. Vi har sökt bidrag från SIDA för projektet. Om vi får sådant bidrag räknar vi med att betala 100-150 kr per dag för matkostnaderna.

Om Du är intresserad och har möjlighet att ta emot en pojke eller flicka – ev flera, skriv då några rader till SOV:s expedition eller ring (08-32 48 78). Ditt svar behöver vi ha snarast möjligt och senast den 19 april.

Sven Salin

SOV:s ordförande

SLÄKTTRÄFF

Släkten Boman från Matas gård, Gambyn, Rickul, hade den 13 oktober 1990 släktträff på restaurang Klara Sjö, Stockholm. 76 släktingar kom av hela släkten som är 144 personer. Släktforskning har gjorts, största delen bor i Sverige, 91 personer, 4 personer i Norge, 2 personer i Portugal, 5 personer i Tasmanien och 42 personer bor i Estland. Anders Boman 1886-1912, min farfar, hade en halvsysster som bosatte sig i Rakvere i Estland, det är barn, barnbarn och barnbarnsbarn till henne, ingen var med på släktträffen.

Gambyn uppstod ca 1640 när gårdarna från den äldsta delen av Rickuls by tvingades att flytta till en ny plats cirka tre kilometer sydost om sin förra plats, högre upp längs Gambyån. Anledningen till flyttningen var att adelsmannen, Robert Voldeck, ville bygga en herrgård åt sig, Rickholtz herrgård. År 1688 fanns i Gambyn totalt 8 gårdar, Matas gård var med från första början, gård nr 5. Första ägaren hette Lucas, bonde från Rickuls by, led nr 2 var hans son Rodbert Lucasson osv, Matas gård har gått i rakt nedstigande led ända fram till uppbrottet 1944.

Adjunkt Görgen Hedman medverkade med ett mycket uppskattat föredrag, han hade också skrivit ett kompendium om släkten Boman och Gambyn.

Alla var överens om att släktbanden förstärktes ytterligare genom att få träffas några timmar under gemytliga former, en fest som vi alltid kommer att minnas.

Lillian Eriksson f. Boman

Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner

kallar härmed till

ÅRSMÖTE

**Lördagen den 20 april
1991 kl 14.00**

i Eesti Maja,
Vallingatan 34, Stockholm

UR PROGRAMMET:

Svante Lagman spelar tagelharpa

Einar Hamberg läser dikter ur vår nya antologi

Brigitta Lorentz berättar om

Zacharias Topelius,

vi sjunger också några av hans sånger

Sedvanliga årsmötesförhandlingar enligt stadgarna (Tag med årsberättelse)

Kaffeservering till självkostnadspris

Hjärtligt välkommen!

SOV:s styrelse

Efterlysning

Finns det någon som känner till hos vem konstnärinnan Vera Nilsson bodde då hon under några veckor sommaren 1937, vid sitt 5 månader långa besök i Estland, vistades på Ormsö och bl. a målade tavlan "Bygatan på Vormsö".

Med sig hade hon sin 15-åriga dotter Catharina.

Om någon har vetskap om detta är jag synnerligen tacksam för alla upplysningar.

John Lindström, Stenkivistav,
21 B, 633 57 Eskilstuna

Vår käre

Viktor Rosen

född 10 juni 1906 på Nargö
har lämnat oss den
11 januari 1991

ERIKA
MARGIT och HARRY
IVAR och MARGARETA
Barnbarn med familjer

*Susande vind i natten
Brusande våg från strand
För dig till lugnare vatten
Bort till ett annat land*

Vår käre bror

Valdemar Tegelberg

Har hastigt lämnat oss i
djupaste sorg och saknad.

* 6 Februari 1903
† 30 November 1990

SYSKON
SYSKONBARN
Övrig släkt och vänner

*Vi hann ej säga Dig farväl
ty döden kom så fort
Men vi vill säga Dig ett tack
för allt Du för oss gjort*

*Jordfästningen
har ägt rum.*

Vår syster

Rosalie Seffers

Född 7/2 1908
Död 12/12 1990

ADOLF och ALBERT

*Det är tid för en lång resa
en färd till ett annat land
ett land som finns i vårt inre
osynligt och utan band*

Anders Wahlberg

* på Ormsö 1901
† 14 april 1990 i Florida USA

SYSKON
och
SYSKONBARN

Vår innerligt älskade

Selma Boman

född Reinstein/Piirikivi
i S:t Petersburg 9 februari 1910
har för alltid lämnat oss i
djupaste sorg och saknad.
Stockholm 2 januari 1991

KARL
IVAR och THEA
ALLAN och DELVENE
INGA och LEIF
RENÉ och BIRGITTA
SYSTER META I TALLINN
med familj

Barnbarn
Barnbarnsbarn

*Äntligen slapp Du
Dina svåra plågor
och får sova i ro.
Aldrig glömmet vi
all Din ömma omsorg,
kära minnen som hos oss bo.*

Vår älskade Far,
Morfar och Farfar

Voldemar Erkas

* 6 augusti 1898

har idag stilla insomnat
i tron på sin frälsare
Öregrund den 9 februari 1991

WALTER och MARGARETA

HARALD

RICKARD och ULLA

Barnbarn

Barnbarnsbarn

*Jesus sade:
jag är uppståndelsen och livet,
den som tror på mig
han skall leva om han än dör.*

Vår älskade

Maria Alkvist

född den 23 september 1896
död den 12 februari 1991
har lämnat oss.

SYSKONBARN

Övrig släkt och vänner

*I himlen finns en sabbatsro
Där alla de som på Jesus tro
Få vila ut efter striden
Nu är jag hemma hos Gud i höjd.
Och sjunger utav salig fröjd.*

Vår kära Mamma
Svärmor, Mormor och Farmor

Irene Ahlberg

född Lemberg

* 18 juni 1908 i Estland

har idag flyttat till sitt
himmelska hem.

Alingsås 12 januari 1991

ANNE och BERTN
Ulf och Per
RUTT och LARS
Mats

JAN och ING-MARIE
Niklas och Hanna

*Tack för rosorna vid vägen.
Tack för törnet ibland dem.
Tack för resta himlastegen.
Tack för evigt tryggt hem.*

I ÅR BEHÖVER VÅRA SLÄKTINGAR, VÄN- NER OCH BEKANTA VÅRA BESÖK MER ÄN NÅGONSIN!!!

*Det är genom dom täta kontakterna som de kan
hålla modet uppe och orka med de prövningar som
de har såväl materiellt som andligt.*

*De som sysslar med turism är mycket oroade att
vinterns händelser skulle avskräcka oss i Sverige
att besöka dem. Det är hämmande för landet och
för många av dem personligen som har hoppats så
mycket att med hjälp av turistintäkter kunna bygga
landet till en mycket bättre attraktion för komman-
de tider.*

Vårt utbud är större än någonsin.

ESTONIA TRAVEL LTD i Hapsal och ROOSTA CAM-
PING i Riguldi väntar att få ta hand om er i sommar.
Resor även till Dagö och Ösel!!

Beställ vår nya broschyr Tel: 08-791 50 55
NORDISK RESESERVICE AB

Min älskade Make

Hans Appelblom

* 24 juli 1918

† 14 februari 1991

har hastigt lämnat oss i sorg
och saknad.

KATARINA
Syskon med familjer
Övrig släkt och vänner

*Nu Du funnit vila,
ack så skönt Du sova får.*

Min älskade, trofasta maka
Min kära moster

Helena Ellerbusk

f. 18 augusti 1905 på Runö
har i dag stilla insomnat
Lidingö den 18 november 1990

MATS

INGEMAJ

Syster, broder, sväger

Övrig släkt och vänner

*Hand i hand från ungdomsåren
vi trofast vandrat livets stig.
O, min kära goda maka,
jag kan aldrig glömma Dig.
Vi delat sjukdom, sorg och strid
vi delat kärlek, hopp och frid
Snart få vi dela samma grav.
Den enda tröst jag nu har kvar.*

Familjenytt

Födda

Christoffer, född 8 september 1990, son till Ann Christin Ericson och Anders Holmberg, Saltsjöbaden. Anders är son till Rita Holmberg f. Rosen (Reval/Nargö) och framlidne Gunnar Holmberg, Solna

Vår dotter Cecilia och Anders Klippberg Danderyds sjukhus den 12 januari 1991

Döda

Johanna Lindqvist, född den 15 maj 1893 på stora Rågö. Avled den 28 juni 1990 i Nybro

Oskar Targama, född den 14 januari 1915 i Neve. Avled den 12 november 1990 i Upplands-Väsby

Olga Hamberg, född Kopperberg den 27 februari 1904 i Rickul. Avled den 14 november 1990

Olga Karlsson, född Nyman den 2 maj 1905 Stora Rågö. Avled den 18 november 1990

Edla Stahl, född Österman den 27 maj 1900 i Spitham på Rickul. Avled den 30 januari 1991 i Södertälje

Agneta Beckman, född Ahlström den 17 december 1912 på Ormsö. Avled den 5 december 1990 i Stockholm

Maria Pärle, född Appelblom den 20 september 1914 på Ormsö. Avled den 20 januari 1991 i Stockholm

Bemärkelsedagar 2:a kvartalet 1991

96 år

Alida Maria Westerblom, född Pikner den 9 maj 1895, Ormsö

93 år

Maria Grauverk, född Gregoriev den 19 februari 1898, Petersburg/Ormsö
Maria Beckman, född Hamberg den 23 mars 1898, Ormsö

92 år

Olga Åkerblad, född den 5 juni 1899, Rickul

91 år

Gottfrid Grönström, född den 29 april 1900, Nuckö
Anders Förberg, född den 3 maj 1900, Ormsö
Maria Zeisig, född Mathiesen den 11 juni 1900, Nuckö
Edla Stahl, född Österman den 27 maj 1900, Rickul

90 år

Johanna Marita Ahlberg, född Jakobs-son den 5 april 1901, Pärnau
Maria Parbo, född Laving den 11 april 1901, Nuckö
Katarina Bergström, född Förberg den 17 april 1901, Ormsö
Maria Stenros, född Laur den 6 maj 1901, Ormsö
Jakob Luks, född den 19 maj 1901, Rickul
Alide Pöhl, född Kriik den 19 juni 1901, Nuckö

TILLVARATAGET

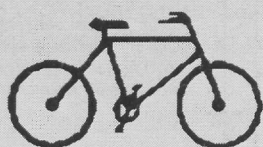
Ett par bruna herrglasögon upphittade från hembygdsdagen 1990.
Kan återfås på S O V:s expedition.

Cyklar som gåva till Ormsö

De boende på Ormsö är i behov av ca 15 cyklar, både herr- och dam-.

Du som kan avvara Din begagnade cykel, som måste vara fullt funktionsduglig och med slangar, däck och pump i bra skick, ta kontakt med Johan Landman, tel 08-36 36 67.

Tack på förhand!

När det gäller gravvårdar och fackmässigt gravvårdsarbete av alla slag kan Ni med förtroende vända Er till

BILDHUGGARE H. RAUDSEPP

MÅNDAGSVÄGEN 44 FARSTA. Tel: 08-94 21 77

Ring och hör våra priser

Rabatt på sten 300:-. Gravering av namn 150

Reducerade priser för pensionärer

Ingeborg Luks, född Stavas den 19 juni 1901, Odensholm

85 år

Benita Hallberg, född Perman den 2 april 1906, Reval

Johan Bäckman, född den 19 april 1906, Ormsö

Hans Mark, född den 15 maj 1906, Ormsö

Voldemar Söderlund, född den 10 juni 1906, Rickul

Katarina Öman, född Holm den 10 juni 1906, Ormsö

Anna Maria Neemre, född Orgmets den 18 juni 1906, Pärisspea

80 år

Maria Murman, född Appelblom den 9 mars 1911, Ormsö alltjämt bosatt på Ormsö

Katarina Linné, född Widgren den 6 april 1911, Ormsö

Johannes Luks, född den 21 april 1911, Rickul

Rosine Wilhk, född Vesterberg den 22 april 1911, Rickul

Andreas Luks, född den 24 april 1911, Rickul

Anders Tammgren, född den 24 april 1911, Ormsö

Magdalena Larsson, född Strömfeldt den 25 april 1911, Runö

Ludmila Ester Reisme, född Erm den 5 maj 1911, Reval

Inez Eleonora Nurklik, född Luther den 15 maj 1911, Nargö

Oskar Vesterman, född den 16 maj 1911, Rickul

Alexander Avalaine, född den 20 maj 1911, Pärna

Katarina Thomsson, född Fagerlund den 3 juni 1911, Ormsö

Elfride Magnusson, född Heldring den 4 juni 1911, Rickul

Emil Brunberg, född den 8 juni 1911, Rickul

Erna Elvine Simonsson, född den 12 juni 1911, Nuckö

Julie Elisabeth Simonsson, född den 12 juni 1911, Nuckö

Leontine Juliette Knutsson, född Theia den 13 juni 1911, Reval

Ludmilla Vestersten, född Uraltser den 14 juni 1911, Reval

Irene Nilsson, född Derblom den 16 juni 1911, Nuckö

Katarina Siggelin, född Gärdström den 21 juni 1911, Ormsö

Irene Matson, född Proks den 23 juni 1911, Reval

75 år

Holger Westerman, född den 16 mars 1916, Rickul

Alexandra Johansson, född Thomsson den 7 april 1916, Ormsö

Agneta Holm, född den 9 april 1916, Ormsö

Marta Häggblom, född Horn den 20 april 1916, Vöru/Ormsö

Erika Sylvia Kuut, född Timmerman den 14 maj 1916, Parkoni

Salme Lepp, född Väravas den 17 maj 1916, Hapsal

Katarina Benholm, född Bäckman den 25 maj 1916, Ormsö

Elina Lagman, född Vesterman den 29 maj 1916, Rickul

Maria Eng, född Luks den 1 juni 1916, Rickul

Johan Sjöman, född den 10 juni 1916, Ormsö

Amanda Vilhelmine Sedman, född Mathiesen den 13 juni 1916, Nuckö

Gertrud Vidgren, född Hörnsten den 13 juni 1916, Ormsö

Elfride Treiberg, född Okerblad den 19 juni 1916, Rickul

Selma Armilde Järve, född Ribon den 26 juni 1916, Nuckö

Hilda Irene Brunberg, född Bedman den 30 juni 1916, Rickul

Aurelia Benita Gronski, född Grönström den 30 juni 1916, Nuckö

70 år

Anders Åkerman, född den 1 april 1921, Ormsö

Rudolf Gottfrid Zeisig, född den 10 april 1921, Nuckö

Miralda Elme, född Tönisson den 11 april 1921, Vippal

Klara Thomsson, född Vesterby den 11 april 1921, Rickul

Ingeborg Linnea Andersen, född Pöhl den 14 april 1921, Rågöarna

Gertrud Rosalie Gustafsson, född Hammerman den 14 april 1921, Ormsö

Trygve Manfred Peedu, född den 15 april 1921, Nuckö

Anders Österlin, född den 21 april 1921, Ormsö

Arved Soosar, född den 24 april 1921, Dorpat

Hilde Irene Seeman, född den 13 maj 1921, Nuckö

Hjalmar Alfred Lindblom, född den 14 maj 1921, Ormsö

Ingrid Heldring, född den 21 maj 1921, Rickul

Endla Knoche, född Oengo den 28 maj 1921, Hapsal

Harald Söderlund, född den 31 maj 1921, Rickul

Leida Idavain, född Gutman den 2 juni 1921, Korkis

Oleg Holm, född den 4 juni 1921, Reval

William Herodes, född den 7 juni 1921, Reval

Johannes Stenholm, född den 10 juni 1921, Ormsö

Edgar Evald Kärras, född den 11 juni 1921, Nuckö

Axel Rönnberg, född den 13 juni 1921, Ormsö

Arvid Leopold Luther, född den 14 juni 1921, Nargö

Elmar Rant, född den 20 juni 1921, Nuckö

65 år

Hilma Edita Kopparberg, född den 1 april 1926, Rickul

Greta Linnea Avelind, född Bertholm den 13 april 1926, Rågöarna

Emma Jansson, född Dyrberg den 13 april 1926, Rickul

Aline Leontine Tjärnebrant, född Luks den 16 april 1926, Rickul

Erling Bo Schönberg, född den 17 april 1926, Rickul

Valter Falk, född den 19 april 1926, Runö

Sven Samuel Malm, född den 20 april 1926, Runö

Elin Strömkvist, född Lindros den 23 april 1926, Ormsö

Gunnar Osvald Fält, född den 1 maj 1926, Ormsö

Lembit Hugo Mittal, född den 1 maj 1926, Rickul

Gilia Vedinia Greta Ingeborg Andersson, född Lindva den 3 maj 1926, Ormsö

Alida Elfrida Svensson, född Vesterberg den 5 maj 1926, Ormsö

Herman Brunevall, född den 8 maj 1926, Nuckö

Gunnar Juuse, född den 12 maj 1926, Reval

Maria Svensson, född Ahlström den 14 maj 1926, Ormsö

Therese Maria Nilsson, född Ekman den 19 maj 1926, Rickul

Elna Gunhild Hedenskog, född Westerbom den 21 maj 1926, Rickul

Einar Ludvig Luther, född den 26 maj 1926, Vippal

Mildred Richt, född Sjölund den 28 maj 1926, Rågöarna

Elmar Linno, född den 29 maj 1926, Nuckö

Algot Berkman, född den 30 maj 1926, Nuckö

Ruben Sigfrid Freiman, född den 1 juni 1926, Nuckö

Arne Hallman, född den 1 juni 1926, Rickul

Elvine Dyrberg, född Grundsten den 3 juni 1926, Ormsö

Lars Hedenström, född den 6 juni 1926, Ormsö

Lembit Kronström, född den 6 juni 1926, Reval

Arnold Nordström, född den 13 juni 1926, Vippal

Anita Söderholm, född Klanberg den 24 juni 1926, Nuckö

Ester Elvina Ida Strandberg, född Rosenblad den 28 juni 1926, Ormsö

60 år

Ingrid Elfrida Porsegård, född Vidgren

D1 B
2591 48,1

den 1 april 1931, Ormsö
Ellen Ingeborg Schönberg, född den 6 april 1931, Rickul
Kristina Rut Teodora Lundin, född Österman, född den 10 april 1931, Runö
Ilno Neemre, född den 11 april 1931, Helsingfors
Irene Ira Korvet, född den 12 april 1931, Reval
Silvia Ottilia Hörnsten, född den 15 april 1931, Ormsö
Lennart Sigfrid Hamberg, född den 16 april 1931, Rickul
Nils Erik Villman, född den 19 april 1931, Reval
Signe Irene Freiman, född den 28 april 1931, Rickul
Ivar Boman, född den 30 april 1931, Reval
Alfred Ahlström, född den 1 maj 1931, Ormsö
Leander Nordsten, född den 4 maj 1931, Ormsö
Ingeborg Elvine Vesterbom, född den 9 maj 1931, Rickul
Hilda Hamberg, född den 12 maj 1931, Ormsö
Hilda Ingeborg Alvik, född den 13 maj 1931, Ormsö
Berta Brun, född den 14 maj 1931, Nuckö
Alrik Egil Sjöström, född den 14 maj 1931, Ormsö
Tomas Saar, född den 17 maj 1931, Reval-Nömm
Elmar Einar Dyrberg, född den 20 maj 1931, Rickul
Elmi Ingrid Laidna, född den 24 maj 1931, Reval
Holger Henrik Lilja, född den 27 maj 1931, Ormsö
Ingeborg Hallman, född den 28 maj 1931, Rickul
Bertil Sigfrid Brunberg, född den 29 maj 1931, Rickul
Elsa Ida Grönman, född den 29 maj 1931, Ormsö
Aina Engman, född den 31 maj 1931, Nuckö
Axel Hammerman, född den 2 juni 1931, Ormsö
Hjalmar Gunnar Förberg, född den 6 juni 1931, Ormsö
Ingrid Mittal, född Mitman den 9 juni 1931, Nuckö
Jenny Vendela Vesterman, född den 14 juni 1931, Rickul

Arnold Hjalmar Lindgren, född den 20 juni 1931, Rågö
Elin Linnéa Stahl, född den 20 juni 1931, Rågö
Margit Adele Åkerblad, född den 24 juni 1931, Rickul
Helgi Luther, född den 26 juni 1931, Nargö
Lembit Petroff, född den 27 juni 1931, Nuckö
Hans Voltri, född den 27 juni 1931, Reval
Elsa Signe Lundmark, född Svahn den 29 juni 1931, Ormsö

50 år

John Erik Benholm, född den 1 april 1941, Ormsö
Jaana Jagupsoo, född den 2 april 1941, Nuckö
Atso Keskiö, född den 3 april 1941, Reval
Tage Anders Hammerman, född den 7 april 1941, Ormsö
Hugo Talberg, född den 11 april 1941, Rickul
Aiho Kuremaa, född den 12 april 1941, Nuckö
Gunnar Nyholm, född den 13 april 1941, Ormsö
Ester Sedman, född den 17 april 1941, Nuckö
Harry Hammerman, född den 20 april 1941, Ormsö
Dörta Hansman, född den 21 april 1941, Lots (Tyskland)
Per Lindström, född den 21 april 1941, Korkis
Algot Engman, född den 22 april 1941, Nuckö
Inger Johansson, född Andersin den 22 april 1941, Ormsö
Mare Aring, född den 27 april 1941, Reval
Berhard Dahl, född den 5 maj 1941, Ormsö
Milda Gärdström, född den 9 maj 1941, Ormsö
Sigrid Nordsten, född den 11 maj 1941, Ormsö
Gustav Stahl, född den 14 maj 1941, Rickul
Birgitta Österman, född Persson den 18 juni 1941, Karlskrona
Rein Brun, född den 19 maj 1941, Reval
Tomas Brun, född den 21 maj 1941, Reval

Ingvar Beckman, född den 21 maj 1941, Ormsö
Axel Borrmann, född den 22 maj 1941, Rickul
Allan Luks, född den 22 maj 1941, Rickul
Maj-Britt Söderholm, född den 27 maj 1941, Ormsö
Kaj-Anders Kildjer, född 28 maj 1941, Helsingfors
Nils-Erik Stenholm, född den 28 maj 1941, Nuckö
Solveig Vesterholm, född den 1 juni 1941, Nuckö
Olle Sjölund, född den 9 juni 1941, Rågöarna
Ingrid Oie Berkquist, född den 5 juni 1941, Stockholm
Vivi Olleva, född den 5 juni 1941, Nuckö
Jolle Lennart Alexander Liljeros, född den 8 juni 1941, Ormsö
Ellen Kyrkslätt, född den 19 juni 1941, Ormsö
Harry Nee, född den 21 juni 1941, Ormsö
Asta Hell, född Sakerman den 24 juni 1941, Tallinn
Raul Ojaste, född den 25 juni 1941, Taebla (Nuckö)
Olga Vesterholm, född den 27 juni 1941, Reval
Rein Vesterblom, född den 30 juni 1941, Reval